

UDK 811.163.42'282(497.5 Pag)

Rad primljen za tisak 15.09.2002.

Čakavska rič, Split, 2002, br. 1-2

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Recenzenti: Josip Lisac, Joško Božanić

Sanja Vulić
Zagreb

NARJEČNA I DIJALEKATNA PRIPADNOST GOVORA POVLJANE NA OTOKU PAGU

Narječna i dijalekatna pripadnost povljanskoga govora u ovom se radu razmatra na temelju do sada objavljenih radova te na temelju rukopisnih radova o paškim govorima iz pera različitih autora, a posebice na temelju leksičke grade i govornih primjera, tj. egzemplifikacija u rukopisnom *Rječniku govora Povljane na otoku Pagu* autora Ante Tičića. Zbog čakavske akcentuacije i ikavskoga refleksa jata govor se svrstava u južnočakavski ikavski dijalekt.

Govori otoka Paga u više su navrata bili predmetom zanimanja jezikoslovaca. U sklopu svojih istraživanja ti su se autori, barem usputno, doticali i povljanskoga govora. Općenito se može registrirati zanimanje za to govorno područje od sredine pa do kraja 50-ih godina 20. stoljeća. To je zanimanje u nekim radovima više izraženo, a u nekima je tek rubno. Tako Josip Hamm, u sklopu izvješća o svom terenskom istraživanju 1955. godine, određuje jug otoka Paga štokavskim (2, 336)¹. U svom kratkom izvješću ne spominje poimence mjesto Povljanu, ali je nedvojbeno da se njegova tvrdnja odnosi i na to mjesto. Pagu se taj znanstvenik ponovo vraća 1959. g., ali njegovo izvješće iz te godine pokazuje da je tom prigodom istraživao samo govore sjevernoga dijela otoka (3, 440). U međuvremenu, tj. 1956. g., dva kraća izvješća o svom dijalektološkom istraživanju na otoku Pagu objavljuje dijalektolog Mate Hraste. U prvom od njih spominje posjet Lunu, Novalji i mjestu Pagu (4). U drugom izvješću iz iste godine spominje štokavske govore u mjestima

¹ Prvi broj u zagradi označuje broj bibliografske jedinice u popisu literature, a drugi i ostali brojevi stranice u tekstu na koji se bibliografska jedinica odnosi.

Gorica, Dinička, Povljana i Vlašići "na najistočnijem dijelu otoka" (5, 389). U govoru Povljane zamjećuje jak utjecaj govora mjesta Paga, posebice u naglasnom sustavu pa navodi primjere: *rūčāk, čovič* (Gjd *čovička*), *nevīsta, zvīzdā, gnjízdo, gláva, divániti, pòsteja, várīti, kozlīć i kozlīć, bùnár* (5, 390).

Već taj osvrt na povljansku akcentuaciju navješće mogućnost drukčijega pristupa povljanskom govoru. Taj drukčiji pristup nalazimo u 70-ima i početkom 80-ih godina 20. stoljeća u dijalektologa Božidara Finke i Milana Moguša, koji su govor Povljane svrstali u čakavsko narječe (1, 103, odn. 55). Opisujući smještaj čakavskoga narječja M. Moguš navodi otok Pag u cjelini. Za razliku od npr. pojedinih govora na otoku Pašmanu, Šolti, Braču, Hvaru ili Korčuli, paške govore sa štokavskim elementima ne uvrštava među štokavske oaze na čakavskom području (10, 7).

S druge strane, u tekstu o otoku Pagu objavljenom nekoliko godina poslije u *Čakavisch-deutsches Leksikonu* autora Petra Šimunovića i Reinholda Olescha (12, 174-175), ponovo se susrećemo s mišljenjem, uglavnom sukladnim Hammovu i Hrastinu, po kojemu istočni dio otoka Paga, pa prema tome i Povljani, nastanjuju štokavci, dok su čakavci samo u zapadnom i cakavskom središnjem dijelu otoka: "Im westlichen Teil von Pag wird čakavisch (in Lun, Novalja, Barbati, Kolan), im mittleren Teil cakavisch (in Pag, Košljun) und im östlichen Teil štokavisch (in Dinjička, Povljana, Vlašići) gesprochen" (12, 174).

Paška dijalekatna situacija zainteresirala je i nizozemskoga slavista Petera Houtzagersa koji je govore toga otoka istraživao 1985. i 1987. g., a svoja je zapažanja prvi put objavio te iste 1987. g. Kad je riječ o povljanskom govoru, Houtzagers se deklarativno slaže s Hrastinim mišljenjem. Ipak valja napomenuti da je Hraste, kako je već spomenuto, povljanski govor smatrao štokavskim govorom pod čakavskim utjecajem govora mjesta Paga, dok Houtzagers taj govor smatra prijelaznim govorom između paške čakavštine i novoštokavskih dijalekata: "My material from Povljana seems to corroborate Hraste's observation (1956b: 390), that the dialect forms a transition between Pag Čakavian and the neo-Štokavian dialects which – also according to Hraste – are spoken in the south-east of the island" (7, 65).

U novije je vrijeme paške govore, posebice čakavske, detaljnije istraživala dijalektologinja Silvana Vranić. Ovom prigodom izdvajamo njezino zapažanje o jugoistočnim paškim govorima "u kojima se preklapa čakavski supstrat i štokavski superstrat u većoj ili manjoj mjeri (primjerice govor Povljane, Vlašića, donekle Dinjiške)" (14).

Svakako još valja izdvojiti i skupinu autora koji su svoju analizu paških govora objavili 1990. g. u studiji "Lingvističke udaljenosti otoka Paga". Ti autori smatraju da govor Povljane, poput štokavskih govora "na obližnjem podvelebitskom kopnu", pripada "štokavskom narječju, tzv. zapadnoštokavskom ikavskom", i to ponajprije zbog "novoštokavske akcentuacije, premda sa znatnijim udjelom nenovoštokavske, odnosno paške čakavске akcentuacije" (11, 9 i 10). Drugim riječima, prema tom istraživanju povljanski govor pripada novoštokavskom ikavskom dijalektu štokavskoga narječja. Prema terenskim bilješkama spomenute skupine autora, novoštokavski je utjecaj očit u primjerima tipa *gláva* (pored *gláva*), *čelo* (11, 22), *čir, bùbrig* (11, 23), *nòga* (11, 24), *díte* (11, 25), *tétac* (11, 26), *óganj, dàska, piját* (11, 28), *óvca, mlíko* (11, 29), *čèla, pívac* (11, 30), *bilánce* (11, 31), *dlítø, rdà* (pored *rdà*) (11, 32), *krúpa, mísèc, zvízda* (11, 33), *pijáca, bríco* (11, 34), *svídok* (11, 35) itd.

Za razliku od tih potvrda, u rukopisnom i za tisak spremnom povljanskom rječniku Ante Tičića zabilježena je drukčija akcentuacija. U tom rječniku polazne natukničke oblike, a isto tako i popratne gramatičke oblike i egzemplifikacije, karakterizira čakavска akcentuacija sa samo dva silazna akcenta, dugim i kratkim, te čuvanjem staroga mjesta akcenta i prednaglasnih dužina. Takvu akcentuaciju dobro ilustiraju primjeri iz povljanskoga rječnika koji su na leksičkoj razini sukladni prethodno navedenim primjerima zabilježenim u spomenutoj studiji iz 1990. g., ali se od njih razlikuju akcenatski pa glase *glávå, čelö, čír, bubrìg, nogå, díte, tetäc, daskå, piját, ovcå, mlíkö, pívac, bilánce, dlítø, rdå, krúpå, mísèc, zvízdå, pijáca, bríco, svídök*. Regresivno pomicanje silaznoga naglaska u pojedinim primjerima kao *óganj, čèla* ne rezultira promjenom intonacije u novoštokavskom pravcu, tj. ne rezultira realizacijom kratkouzaznoga naglaska. U skladu s tim, i leksička se građa koju je prikupio Ante Tičić sastoji od većega broja starijih povljanskih riječi. U spomenutoj studiji grupe autora iz 1990. g. zabilježeni su npr. sinonimni parovi *kòse* i *vlási, líce* i *obráz* (11, 22), *vátra* i *óganj* (11, 28) s jednom novijom, u novoštokavskim govorima uobičajenom riječi, i jednom starijom riječi koja je uobičajena u čakavaca. Ti su autori zabilježili i prezentski ostvaraj *íđen* (11, 23), pa leksičke realizacije *bèdra* (11, 24), *zbábna* (11, 26), *pâš* (11, 27), *pün mísèc* (11, 33) itd. U povljanskom su pak rukopisnom rječniku zabilježeni u čakavaca uobičajeniji leksemi *vlási, obráz, óganj*, ali bez leksičkih inačica karakterističnijih za novoštokavske govore. Doduše, i u tom je rječniku zabilježen prezentski oblik *íđe* (koji je inače karakterističan za novoštokavske ikavске govore), ali također i čakavizmi *grémo, gréte*. Osim pridjeva *zbábna*, zabilježen je i u čakavaca uobičajeniji leksem *noséčå*, a uz riječ *pâš* i romanizam *kunjâd*. U

povljanski rječnik nije uvršten leksem *bedra* i naziv *pun mīsec* nego su zabilježene u čakavaca uobičajenije istoznačnice *stēgno* i *užbā*. Umjesto, u studiji iz 1990. g. zabilježenih realizacija *pāzu* (11, 23) i *māćia* (11, 26), A. Tičić bilježi fonološke inačice *pāuz* i *māćeha*.

Kada se svi ti primjeri, inačice i usporedbe imaju na umu, valja ih sagledati u svjetlu činjenice da je već od 16. ili 17. stoljeća stari čakavski supstrat istočnih paških govora u kontaktu s novim štokavskim superstratom (10, 7) pa odatle štokavski elementi u tim govorima. S druge strane, M. Hraste govori o jakom utjecaju govora mjesta Paga na povljanski govor, posebice u akcentuaciji. Upravo nam ta Hrastina tvrdnja može objasniti zašto je u Tičićevu rječniku, koji je novijega datuma od citiranih objavljenih radova, povljanska akcentuacija "čakavskija" nego što je bila 1956. g. (sudeći po primjerima M. Hraste) ili što je bila 1990. g. (sudeći po primjerima spomenute grupe autora). To navodi na zaključak o rečakavizaciji toga štokaviziranoga govora s čakavskom bazom, tj. o kretanju od prvostrukog čakavštine prema novoštakavštini u 16. ili 17. stoljeću, pa onda u 20. stoljeću (a možda i prije) postupno opet prema čakavštini, posebice u pojedinim segmentima kao što je akcentuacija. Kao što je već spomenuto, i tipični leksik koji je zabilježio A. Tičić bliži je čakavcima nego novoštakavcima. Međutim, budući da se leksička građa u dijalekatne rječnike vrlo često uvrštava na principu kontrastivnosti i razlikovnosti u odnosu na standardni jezik, te se usto bira leksik koji se općenito smatra arhaičnjim, u povljanskem se rječniku vjerojatnije radi o autorovu svjesnom izboru arhaičnijega leksika negoli o općenito u novije vrijeme izraženom okretu prema takvom tipu leksika.

Upravo ta složenost povljanske jezične zbilje objašnjava zašto su u dosadašnjoj literaturi zabilježena različita mišljenja o narječnoj pripadnosti toga govora. Da su se u tom govoru susrela dva narječja o tom nema dvojbe, ali je pitanje treba li taj govor danas uvrštavati u štokavsko ili u čakavsko narječje, ili ga pak smatrati hibridnim. Budući da u narječnoj podjeli hibridni govorovi nisu najsretnije rješenje, preostaje dvojba između čakavskoga i štokavskoga narječja. Pritom valja imati na umu da svi današnji paški govorovi koji se nedvojbeno smatraju čakavskima pripadaju srednjočakavskom dijalektu s ikavsko-ekavskim refleksom jata. Povljanski je pak govor konsekventno ikavski (izuzmimo li tek poneki rijetki općeprošireni ekavizam kao npr. *zēnica*). Međutim, možemo pretpostaviti da je u prvoj svojoj čakavskoj fazi i povljanski govor bio ikavsko-ekavski, tj. da je povljanski supstrat srednjočakavski dijalekt s ikavsko-ekavskim refleksom jata koji karakterizira otočne govore od Krka i sjeverozapadnoga i središnjega dijela Paga do otočja južno od

Paga, zaključno s Ugljanom. Toj postavci ide u prilog i npr. povljanski toponim *Stenica* s ekavskim refleksom jata koji je zabilježila Vesna Jakić-Cestarić (8, 413), ističući da toponimi "u principu čuvaju jezičnu starinu" (8, 412). Današnja pak dosljedna uporaba ikavskoga refleksa jata rezultat je utjecaja novoštakavskoga ikavskoga dijalekta na čakavski povljanski govor već od migracija u 16. i 17. stoljeću. Tako u povljanskem rječniku nalazimo primjere *ripa* 'repa', pa *kol'no*, *m'sto*, *tilo*, *tisto* itd. Osim u refleksu jata, novoštakavski je utjecaj prije svega prepoznatljiv u uporabi zamjenice *što*. Međutim, građa zabilježena u Tičićevu povljanskem rječniku jasno svjedoči o dosljedno prevedenom dvoakcenatskom sustavu s čuvanjem staroga mesta akcenta i prednaglasnih dužina. Iz toga proizlazi da je, pod utjecajem paških čakavskih govorova, u povljanskem govoru revitalizirana čakavska akcentuacija. Stoga povljanski govor nije moguće svrstati među novoštakavске govorove. Budući da nenovoštakavskih govorova na tom području nema, bolje je povljanski govor svrstati u čakavsko nego u štokavsko narječe. Pritom je jasno da zbog ikavskoga refleksa jata taj govor ne može pripadati srednjočakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu, bez obzira na svoj supstrat. Zbog te specifične kombinacije čakavske akcentuacije i dosljedno ikavskoga refleksa jata, povljanski je govor najprikladnije uvrstiti u južnočakavski ikavski dijalekt. S tim ga dijalektom vežu i mnoge druge fonološke značajke koje su zajedničke brojnim novoštakavskim ikavskim i južnočakavskim, posebice kopnenim, tj. neotočnim ikavskim čakavskim govorima. Na temelju građe iz povljanskog rječnika u tom je smislu moguće izdvojiti nedosljedno čuvanje dočetnoga *-l* u imeničkim riječima (npr. *ândeł*) jer taj govor poznaje i refleks dočetnoga *-l>-a* s umetanjem intervokalnoga *j*, npr. *kampaněja* (s Gsg. *kampaněla*). U pridjevskim je oblicima muškoga roda ta promjena redovito provedena, npr. *děbeja* (*děbela*, *děbelo*), *kīseja* (*kīsela*, *kīselo*), *vēseja* (*vēsela*, *vēslo*). Isto vrijedi i za nedosljedno čuvanje fonema *h* koji je u pojedinim primjerima reducirani (npr. u početnom položaju u riječima *rānā* i *řpa*) ili je zamijenjeno fonmom *v* (npr. u dočetnom položaju u riječi *sūv*). Zajedničkom značajkom glavnine južnočakavskih i brojnih novoštakavskih ikavskih govorova mogu se smatrati i povljanske realizacije tipa *tūji* (s refleksom praslavenskoga **dj* > *j*). Prema zabilježenim primjerima povljanski je govor pretežito ščakavski, npr. *gūšćerica*, *sīrišće*, *šćáp*, *klīšća*, a novoštakavski se utjecaj očituje i u postupnom prodiranju štakavizama kao što je npr. *klištävac*, premda su i novoštakavski govorovi na obližnjem podvelebitskom kopnu djelomice ščakavski. Preplitanja je moguće pratiti i na morfološkoj razini, npr. u realizaciji blagdanskih imena gdje prevladavaju tipično čakavski feminini oblici kao npr. *Jürjeva*, *Krīževa*, *Márkova*, *Martínja*, *Petröva*, *Stípanja*, ali pod utjecajem štokavskoga narječja i oblik *Tīlovo* u srednjem

rodu. U primjerima tipa *grôzje* nije izvršeno novo jotovanje koje je karakteristično za većinu novoštokavskih ikavskih govora, ali ne i za čakavske govore. Čakavskom se osobinom može smatrati i izostanak afrikate *dž*, bez obzira je li riječ o tuđicama kao npr. *žigerica* ili o glasovnim promjenama na granici morfema, npr. u riječi *svidôžba*. Budući da novoštokavске ikavске govore karakterizira slijed *-ni-* u osnovi glagola II. vrste, povljanske primjere sa slijedom *-nu-*, tipa *istêgnüti*, valja također smatrati čakavskom osobinom koja je, naravno, imanentna i brojnim nečakavskim dijalektima te usto i hrvatska standardnojezična značajka. U povljanskom govoru valja upozoriti i na čuvanje dočetnoga *-i* u infinitivnom obliku što je značajka čakavskih govora na sjevernodalmatinskom otočju koji su glavninom ikavsko-ekavski. S druge strane, u glavnini južnočakavskih ikavskih govora u srednjoj Dalmaciji, kao i u obližnjim novoštokavskim ikavskim, izostaje dočetno *-i* u infinitivu. Usto, povljanski čakavizam *kadi* u značenju ‘gdje’ karakterističniji je za srednjočakavske i sjeverozapadnije čakavske govore. Realizacija *kadi* može se smatrati tvdokornijom čakavskom značajkom jer je i danas sačuvana u brojnim govorima u središnjoj Hrvatskoj kojima je osnovica ikavsko-ekavski čakavski dijalekt, ali su bili pod utjecajem kajkavskoga narječja, a zatim i novoštokavštine (npr. u Desmericama i Zagorju kod Ougulina).

Na leksičkoj su razini također moguće stanovite usporedbe. Tako npr., kad je riječ o nazivima mjeseci u godini, potvrde u povljanskom rječniku pokazuju stanovitu isprepletenost domaćih i stranih naziva jer je za prvi mjesec u godini zabilježen samo hrvatski naziv *sičanj*, dok su za treći, četvrti, sedmi, osmi i deveti mjesec zabilježeni samo internacionalizmi *mârač, aprîl, lûj, agûst i šetêmbar*. Po toj se osobini povljanski govor može usporediti s nekim drugim govorima južnočakavskoga ikavskoga dijalekta koje također karakterizira slična, iako ne istovjetna, kombinacija hrvatskih i internacionalnih naziva mjeseci u godini. U tom smislu možemo npr. izdvojiti tkonski govor na Pašmanu, zatim govor otoka Drvenika i govor Selaca na Braču. S druge strane, u govorima srednjočakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta, npr. u saljskom (Dugi otok), kukličkom (Ugljan) i rivanjskom (otok Rivanj) govoru koji su Povljani kilometarski bliži, rabe samo internacionalni nazivi. Zanemarimo li fonološke posebnosti pojedinih govora, može se reći da su povljanski leksemi koje je u svom rječniku zabilježio A. Tičić, zajednička baština različitih sjeverozapadnih čakavskih i jugoistočnih čakavskih, osobito južnočakavskih, otočnih govora. Među takvim leksemima ima i autohtonih hrvatskih riječi i posuđenica, npr. *armarûn* u značenju ‘ormar’, *babûlj* u značenju ‘obli kamen’ te izvedeni glagol *babuljâti* u značenju ‘bacati kamen’, zatim *barûfa* u značenju ‘svađa, vika’, *blazîna* u značenju ‘jastuk’, *gûća* u značenju ‘maja’,

gröta u značenju ‘stijena, kamenjar’, *nenaviđnost* u značenju ‘zavist’, *sigurāti se* u značenju ‘usuditi se, odvažiti se’. Naravno, ima i leksema koji su u srednjočakavskim i sjeverozapadnim čakavskim govorima česti, ali u južnočakavskim govorima nisu uobičajeni kao npr. *kostānj* u značenju ‘kesten’, *rāčiti se* u značenju ‘ići u tek’ itd.

Takvih bi se ilustrativnih primjera iz povljanskoga govora moglo izdvojiti još niz, ali i navedene činjenice pokazuju da je povljanski govor, unatoč ikavsko-ekavskom čakavskom supstratu i kasnijim novoštokavskim elementima, danas najprikladnije svrstati u južnočakavski ikavski dijalekt.

Literatura:

1. Božidar Finka i Milan Moguš, *Karta čakavskoga narječja*, u: Milan Moguš, *Čakavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb, 1977., str. 99-104. + karta; ili *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 5, Zagreb 1981., str. 49-58. + karta.
2. Josip Hamm, *Izvještaj o naučnom putovanju na Olib, Silbu, Ist, Premudu i Pag*, *Ljetopis JAZU*, knj. 60., Zagreb, 1955., str. 334-339.
3. Josip Hamm, *Istraživanja iz područja čakavske dijalektologije*, *Ljetopis JAZU*, knj. 63., Zagreb, 1959., str. 439.-440.
4. Mate Hraste, *Izvještaj o dijalektološkom istraživanju u Lubenicama na otoku Cresu*, na otocima: Unije, Male i Velike Srakane, na Susku, Rabu i Pagu, *Ljetopis JAZU*, knj. 61., Zagreb, 1956., str. 386-388.
5. Mate Hraste, *Izvještaj o terenskom radu na otoku Pagu*, *Ljetopis JAZU*, knj. 61., Zagreb, 1956., str. 389-390.
6. Mate Hraste, *Dvoakcenatski sistem u hrvatskom ili srpskom jeziku*, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, knj. 1., Novi Sad, 1957., str. 85-93.
7. Hubrecht Peter Houtzagers, *On the phonology and morphology of the čakavian dialects spoken on the island of Pag*, *Dutch Studies in South Slavic and Balkan Linguistics*, Studies in Slavic and General Linguistics, 10, Rodopi, Amsterdam, 1987., str. 65-90.
8. Vesna Jakić-Cestarić, *Refleksjata na sjevernodalmatinskim otocima*, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. III., Zagreb, 1957., str. 407-422.
9. Josip Lisac, *Domaća rič zadarskoga kraja*, u: *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 32-42.

10. Milan Moguš, *Čakavsko narječje*, Školska knjiga, Zageb, 1977.
11. A. Sujoldžić, B. Finka, P. Šimunović i P. Rudan, *Lingvističke udaljenosti otoka Paga, Filologija*, knj. 18., Zagreb 1990., str. 7-37.
12. Petar Šimunović i Reinhold Olesch, *Čakavisch-deutsches Lexikon*, Teil III, *Čakavische Texte*, Köln / Wien (Böhlau), 1983.
13. Ante Tičić, *Rječnik govora mjesto Povljane*, rukopis
14. Silvana Vranić, *Iz sintakse paških čakavskih govora*, rukopis
15. Silvana Vranić, *O fonološkome sustavu mjesnoga govora Metajne*, rukopis

Dialects and dialectal affiliation of the speech in Povljane on the island of Pag

Summary

This work analyses the dialects and dialectal affiliation of the Poljane speech based on previous works and on various authors' manuscripts on Pag speeches, and is especially based on the lexical structure and spoken examples, i.e. exemplification in the manuscript *Rječnik govora Povljane na otoku Pagu* (Dictionary of the Speech in Poljane on the Island of Pag) by Ante Tičić. Due to its Chakavian accent and Ikavian yat reflex the speech is classified as a south-Chakavian Ikavian dialect.

L'appartenenza vernacolare e dialettale della parlata di Povljane sull'isola di Pag

Riassunto

L'appartenenza vernacolare e dialettale della parlata di Povljane è trattata in questo studio sulla base dei lavori finora pubblicati e sulla base degli studi manoscritti di vari autori sulle parlate di Pag, e specialmente sulla base del materiale documentario lessicale e degli esempi parlati, ovvero delle esemplificazioni nel vocabolario manoscritto *Rječnik govora Povljane na otoku Pagu* (*Il vocabolario della parlata di Povljane sull'isola di Pag*), autore Ante Tičić. A motivo dell'accentuazione ciacava e del riflesso icavo dello jat, la parlata è classificata tra i dialetti icavi ciacavi del sud.

Podaci o autoru:

Sanja Vučić radi u Zavodu za lingvistička istraživanja HAZU u Zagrebu, ul. Ante Kovačića 5, kao suradnik na projektu Istraživanje hrvatskih dijalekata čiji je voditelj akademik Milan Moguš. Kućna adresa Lastovska 11, tel: 01/485 212